

Lakatos Andor (PhD), Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL):
E-kutatás Kalocsán (Matricula-Historia-online).
Beszámoló az elmúlt évtized tapasztalatairól (2009-2019)

Bevezető

Levéltárunkban 10 éve, 2009-ben kezdtük meg a tömeges digitalizáló munkát, melynek során a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18-20. századi anyakönyvi forrásainak képi digitalizálására törekedtünk. A digitális képek segítségével kilenc éve, 2010 végén indult az E-kutatás (Matricula-Historia-online) szolgáltatás honlapunkon. A munka első évében a projekt a latin „Communio” (közösség) nevet kapta, utalva arra, hogy a digitalizált források alapvetően a családok, és a helyi közösségek múltjának kutatását teszik lehetővé (családkutatás és helytörténet). A továbbiakban a Communio-projekt legfontosabb tapasztalatait-eredményeit igyekszem megosztani Önökkel, ismertetve, hogyan változott az anyakönyvek használata az E-kutatás szolgáltatással, és milyen változásokat hozott mindez a levéltár életében.

A szolgáltatás születése

A projekt megkezdése mögött fontos döntések álltak: a családkutatás szerepének-arányának erősödését a 2000-es évektől szinte valamennyi levéltár érezte (nálunk ez a kutatások 70%-át jelentette), de az ezzel kapcsolatos kutatói igények megítélése már nem volt egyértelmű. A kutatók az interneten szerették volna látni-használni forrásainkat, míg a levéltárak számára ez az igény tíz évvel ezelőtt távolinak és szinte „lehetetlen küldetésnek” tűnt, mivel digitális képfelvételek százezreinek létrehozását feltételezte, holott intézményeinkben még nem volt gyakorlat a tömeges digitalizálás. Súlyos kérdés volt tehát, hogy megkockáztatható-e a magunkfajta kis intézményben egy hasonló vállalkozás (tíz éve két személyes levéltár voltunk, ma már három főállású és két részmunkaidős munkatársunk van), és nem voltak a célra mozgósítható, jelentősebb anyagi erőforrásaink. Végül mégis a kutatói igények mellett döntöttünk, és megoldást keresve úgy véltük, a digitális fotózás alkalmas lehet a kutatói célú másolatok tömeges létrehozására, s a hasonló műhelyek (tükörreflexes fényképezőgép, speciális objektív, állvány és világítás együttesének) létrehozása anyagilag is elérhetővé vált számunkra, első munkaállomásainkat 500 ezer Ft körüli keretből, lépésenként sikerült felépítenünk. A fényképezést végző, technikus munkatársak esetében kedvezményes foglalkoztatási lehetőségeket kerestünk (pl. közmunkaprogram, megváltozott munkaképességű személyek alkalmazása). Az eszközpark fenntartását (rendszeres karbantartását, fejlesztését), és a szolgáltatás informatikai hátterének biztosítását további támogatók, ill. e-kutatóink tették lehetővé számunkra, a regisztrációs díjak befizetésével (a negyed éves e-kutatói hozzáférés díja kezdetben 3 ezer forint volt, majd később 5 ezer forint lett). A projekt során összesen 1,7 millió képfelvétel készült Kalocsán, mely két fő részre tagolódik, a Matricula-Historia (családkutatás, helytörténet) és a KFL-online (egyéb levéltári állományok) szolgáltatások keretében. A létrejött tartalom a történelmi egyházmegye (a néhai Kalocsa-Bácsi Érsekség, ma Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye) plébániáira vonatkozik, az egykori Bács-Bodrog és a mai Bács-Kiskun megyék területén, a Duna-Tisza közén.

A létrejött digitális tartalom

A MATRICULA-HISTORIA-ONLINE TARTALMA	Dokumentumok száma:	Képfelvételek száma:	Képfelvételek aránya:
MATRICULA (anyakönyvek)	49.204	1.347.489	89,56%
HISTORIA (helytörténet)	3.477	156.999	10,44%
MATRICULA-HISTORIA ÖSSZESEN:	52.681	1.504.488	100,00%

A Matricula-Historia 1,5 millió képfelvételes tartalmából meghatározó (mintegy 90%) az anyakönyvek aránya, ebben a levéltári másodpéldányokon és az eredeti plébániai köteteken túl mikrofilmekről készített felvételek és anyakönyvvezéssel kapcsolatos iratok (anyakönyvi javítások, felmentések, dispensatiók) képei is előfordulnak. A helytörténethez sorolt állomány nagyobb része egyházlátogatási jegyzőkönyv (vizitáció) és az egyes plébániák népességével kapcsolatos jegyzék, összeírás. Megtalálhatók még az egyházközségek, iskolaszékek jegyzőkönyvei a 19. sz. második felétől, valamint a helyi történetírás dokumentumai, a Historia Domusok is.

A KFL-ONLINE TARTALMA	forma	jelleg	mappa	felvétel	felvételek aránya
9 levéltári állomány	kötet	jegyzőkönyv, iktató, mutató	655	93.844	45,17%
5 levéltári állomány	irat, kötet	jogi jellegű anyag	1.198	44.079	21,22%
1 levéltári állomány	irat	építés, felszerelés	66	39.965	19,24%
5 levéltári állomány	irat, negatívok	gyűjteményes anyag	525	20.357	9,80%
6 levéltári állomány	kötet, irat	vegyes tartalom	107	9.517	4,58%
KFL-online tartalom összesen:			2.551	207.762	100,00%

A KFL-online 200 ezer felvételes anyagából meghatározó a jegyzőkönyves (vezető testületek protocollumai, iktatók, mutatók) és a jogi jellegű (hiteleshelyi, peres, birtokjogi) anyag. Ezen kívül mennyiségében még egy állomány emelkedik ki, ez az építés-feleszerelés nevet viseli, és lényegében tematikus gyűjtés eredménye, az épületekkel (templomokkal, plébániákkal, temetőkkel stb.) és azok felszerelésével (leltárak, beszerzés, díszítés) kapcsolatos akták képeit tartalmazza, mely az épített- és tárgyi kulturális örökség kutatása (helytörténet, művészettörténet, műemlékvédelem) szempontjából hasznos. A teljes digitális tartalom építése, fejlesztése szempontjából meghatározóak a kutatói igények.

Kutatói statisztika, tapasztalatok

ÉV	kutatók Kalocsán	e-kutatók honlapon	kutatók összesen	kut. eset Kalocsán	e-kut. eset honlapon	kut. esetek összesen
2009-2018	513	3.156	3.669	1.417	93.920	95.337
%-os arány	13,98	86,02	100,00	1,49	98,51	100,00

Az E-kutatás szolgáltatásunkban összesen több mint 3 ezer kutatói regisztrációt fogadtunk, a kutatási esetek (felhasználói belépések) száma megközelíti a 100 ezret, a kutatói témaválasztásoké (egy-egy település, nagyobb állomány megnyitása) pedig meghaladja a 300 ezret. A képmegtekintések száma több mint 18 millió volt a rendszerben.

Mindez átlagosan, naponta egy-egy új regisztrációt, 32 kutatási esetet, 108 kutatói témaválasztást és 6 ezer képmegtekintést jelentett. Az említett számokból talán első látásra is sejthető, hogy az e-kutatás lehetősége gyökeresen megváltoztatta levéltárunk kutatóforgalmát, hiszen korábban, kutatószobánkban maximum 2-3 személyt tudtunk fogadni, manapság pedig naponta több mint harmincan kutatnak a távolból, honlapunk segítségével. A témaválasztások és a megtekintett képek számát figyelembe véve pedig megállapítható, hogy naponta tonnányi iratanyagot kellene mozgatnunk, ha ezek a kutatások papír alapon történének, ami fizikailag, ill. állományvédelmi szempontból is problémás, sőt valójában lehetetlen volna.

Szinte valamennyi e-kutatónk több alkalommal is regisztrált, a kutatható képállomány folyamatos bővülése miatt általában visszatértek hozzánk. Az egy kutatóra eső kutatási esetek (felhasználói belépések) száma így megközelítette a 100-at, a témaválasztásoké a 300-at, a képmegtekintéseké pedig a 20 ezret.

Figyelembe véve, hogy korábban kutatóink csak átlagosan 2-3 alkalommal jutottak el hozzánk Kalocsára, megállapítható, hogy a kutatások gyakorisága, a témaválasztások és a képmegtekintések (lapozások) száma óriási mértékben emelkedett. A folyamatot összességében úgy értékelhetjük, hogy a kutatók számánál még jelentősebb mértékben nőtt a kutatások gyakorisága, intenzitása. A zárva tartási időben, esténként, hétvégén is kutatnak (sőt a leginkább akkor, a honlap ugyanis non-stop hozzáférhető), és jóval nagyobb állományokat tekintenek át, mint korábban. E-kutatóink egynegyede külföldi, és jelentősen megnőtt az aktív, kereső korosztály aránya (korábban inkább a diákok és a nyugdíjasok jutottak el hozzánk személyesen, Kalocsára). Kutatóink többsége, 86%-a e-kutató, s a teljes kutatóforgalmat figyelembe véve 98%-os az e-kutatás részesedése, az alig 2 %-os helyi forgalommal szemben.

A létrejött digitális tartalom nem csak mennyiségében, de minőségében is új kutatási lehetőségeket tartogat. Az értékes összegző-hatást tekintve talán elegendő a digitalizált források eredetének sokféleségére utalni, egyházi levéltárak, plébániák, közlevéltárak, határon túli intézmények stb. adatai gyűlnek össze digitális másolatban, és válnak könnyen elérhetővé bizonyos témák mentén. Levéltárunk számára egyelőre főként az archontológiai kutatások (papság szolgálati helyei, életútja) terén hozott új, hiánypótló lehetőségeket az anyakönyvi adatok hasonló egybegyűjtése. A folyamat ugyanakkor jó alkalmat adott a „házon kívüli” munkatársak alkalmazására, és a különféle intézmények közötti szakmai együttműködés építésére, aminek szintén hosszú távú hatásai lettek életünkben.

Változások a levéltár életében

Az elmúlt évtized egyik fontos tanulása számunkra, hogy tömeges digitalizálás a kis levéltári intézményekben is lehetséges. Megítélésünk szerint ez a tevékenység alapvetően nem az intézményi méretek, hanem inkább a levéltáros szemlélet alakulásától függött. A folyamat a levéltárosoktól főként nyitottságot, rugalmasságot kívánt, és egyfajta „menedzseri tevékenységet” igényelt, ami kétségtelenül új szerepkör volt számunkra.

Összességében megállapítható, hogy levéltáros szakmai feladataink nagy részére jelentős hatással volt az e-kutatószolgálat, az ezzel kapcsolatos teendők jellemzővé váltak életünkben, és alaposan átformálták napirendünket. A segédlekészítésen kívül iratrendezési munkáinkat is meghatározta a digitalizálásra szánt dokumentumok megfelelő előkészítése, az állományok válogatása, előrendezése. A létrejött digitális képállomány kezelése is rendszeres teendőket igényelt, s mindennek fontos szerepe volt abban, hogy intézményünk személyi állománya az elmúlt évtizedben egy főállású levéltárossal és két részmunkaidős, technikus munkatárssal bővült (vagyis a korábbi kettő helyett ma már öt személy tevékenykedik a kutatói szolgáltatások hátterében).

Projektjeink egyediek, de nem egyedülállóak. Ma már nem értelmezhető semmilyen e-levéltári szolgáltatás önmagában, csak összefüggéseiben és tágabb környezetében, ahol a levéltárakon túl még számos más szereplő és tartalom van, melyeket szintén érdemes figyelembe vennünk. Levéltárainkban a források ismétlődése és egyedisége is jellemző, mindezt figyelembe véve van lehetőségünk egymást kiegészítő szolgáltatásokat építenünk, és igazán értékes összképet adnunk.

Az e-kutatás elterjedésével levéltáraink egyik fontos feladata-lehetősége, hogy a feldolgozás terén is építsünk a kutatói erőforrásokra. A kutatók segítségével több szinten is megvalósulhat, és komolyabb segédletek esetében nyilvánvalóan levéltáros közreműködést-jóváhangyást is igényel. Valószínűleg ebben az esetben is érdemes a fokozatosság elvét alkalmazni, s az egyszerű megoldásokkal minél hamarabb élni, majd alkalomadtán tovább építkezni. Mivel regisztrált e-kutatóinkkal személyes kapcsolatban álltunk, rendszeresek és követhetőek voltak számunkra a digitalizált tartalomra vonatkozó jelzéseik (hiányzó felvételek, elnevezési hibák, egyéb felvetések).

El kell fogadnunk, hogy a technikai- és társadalmi környezet gyökeres változásával együtt átalakulóban vannak a levéltárosok feladatai. Korábban évszázadokon át elsősorban a levéltári források őrzésére (szükség esetén rendezésére, eredeti állapotának helyreállítására) törekedtünk, a kutatók számára pedig főként segédleteket, esetleg forrásközléseket készítettünk. A klasszikus levéltáros rutin manapság már kevés, és úgy tűnik, nem elegendő csupán a segédletekre koncentrálnunk, még ha jó minőségű adatbázisokban is publikáljuk azokat. Közismert probléma „e-világunkban”, hogy egyre kevesebb az olvasó a könyvtárakban, és a kutató a levéltárakban: a megfelelő információhoz és a különféle tartalmakhoz egyre inkább más utakon, általában digitális eszközök használatával, a távolból igyekeznek hozzájutni az emberek. Intézményeink jövője múlik azon, hogy sikerül-e megőrizni a kapcsolatot a levéltári források és a potenciális kutatók között, vagy nagyrészt „láthatatlanná” (de legalábbis nehezen elérhetővé) válnak irataink az új nemzedékek számára. Tudnunk kell megfelelően közvetíteni, „aktualizálni” dokumentumainkat az interneten, a feladat kétségtelenül szokatlan és újszerű, annál is inkább, mivel folyamatos tájékozódást és alkalmazkodást igényel. A forráskiadás ősi levéltári feladatának új dimenziói nyíltak meg az eredeti forrásokról készült digitális másolatok szolgáltatásának lehetőségével. A digitális technika viszont itt önmagában csupán meddő lehetőség, amit megtermékenyíteni a megújuló levéltáros tudás képes. Lehet, hogy első látásra-hallásra furcsa a forráskiadás és az internetes tartalomszolgáltatás együttes említése, de bízunk benne, hogy az elkerülhetetlen változások során közelednek, s hogy a tartalomszolgáltatásokban is érvényesülni fog a levéltári forráskiadás tudásának öröksége, és észrevehetővé, jellemzővé válik majd annak szakmai igényessége.

További információk

A témával kapcsolatban további részletek, felvetések lesznek olvashatók a Levéltári Szemle 2019. évfolyamának valamelyik számában, a terjedelmes írás már a szerkesztőségénél van, de megjelenésének pontos ideje egyelőre még nem tudható.

Örömmel jelezzük továbbá, hogy levéltárismertető füzetünk anyaga honlapunkon már horvát nyelven is elérhető-letölthető, bízunk benne, hogy ezzel is javul kommunikációnk, és bővülnek az együttműködési lehetőségek.

https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/akn-archivski-vodic_web.pdf